

INVESTITSIYON JOZIBADORLIKNI OSHIRISHDA XITOIY TAJRIBASI

Abduxalimov Akmaljon Abdulhay o'g'li

¹Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti Namangan filiali talabasi.

¹E-mail: abduhalimovakmaljon4267@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17842769>

Annotatsiya. Ushbu maqolada investitsiyaviy jozibadorlikni oshirish borasida Xitoy Xalq Respublikasining tajribasi ko'rib chiqiladi. Xususan, dastlabki tashkil etilgan Maxsus Iqtisodiy Hududlarning (MIH) (inglizcha: Special Economic Zone - SEZ) strategik joylashuvi, nega aynan shu hududlarda tashkil etilgani hamda ularning iqtisodiy rivojlanish va global integratsiya yo'lidagi muhim omil sifatidagi o'rni tahlil qilinadi.

Kalit So'zlar: Maxsus Iqtisodiy Zonalar (MIH), Xitoy, To'g'ridan-to'g'ri Xorijiy Investitsiyalar (TXI), Shenchjen, Iqtisodiy Islohotlar, Global Integratsiya, Investitsion Jozibadorlik.

CHINA'S EXPERIENCE IN IMPROVING INVESTMENT ATTRACTIVENESS

Abstract. This article examines the experience of the People's Republic of China in enhancing investment attractiveness. In particular, the strategic location of the first established Special Economic Zones (SEZs), the rationale behind selecting these specific regions, and their role as an important factor in economic development and global integration are analyzed.

Keywords: Special Economic Zones (SEZ), China, Foreign Direct Investment (FDI), Shenzhen, Economic Reforms, Global Integration, Investment Attractiveness.

ОПЫТ КИТАЯ В ПОВЫШЕНИИ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ

Аннотация. В данной статье рассматривается опыт Китайской Народной Республики по повышению инвестиционной привлекательности. В частности, анализируется стратегическое расположение первых созданных специальных экономических зон (СЭЗ), причины выбора именно этих территорий, а также их роль как важного фактора экономического развития и глобальной интеграции.

Ключевые слова: Специальные экономические зоны (СЭЗ), Китай, прямые иностранные инвестиции (ПИИ), Шэньчжэнь, экономические реформы, глобальная интеграция, инвестиционная привлекательность.

Kirish: Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda xorijiy investitsiyalar katta o'rin tutadi.

Chunki xorijiy investitsiyalar mamlakatda infratuzilmani yaxshilaydi, yangi ish o'rinlarini yaratadi, soliq tushumlarini oshiradi va boshqa ko'plab makroiqtisodiy ko'rsatkichlarga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bugungi globallashtirish jarayonida hududlar o'rtasida investitsiyalar uchun raqobat kuchayib bormoqda, shuning uchun har bir hudud o'zining investitsiyaviy jozibadorligini oshirish, investorlar uchun qulay va ishonchli muhit yaratish uchun harakat qilmoqda. Mamlakatimiz mustaqillikka erishgandan so'ng, ko'plab yillar davomida investitsiyaviy faoliyat bo'yicha tajriba orttirdi va iqtisodiyotga investitsiyalarni jalb qilishda faol siyosat olib bordi. Biz ushbu maqolada xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda Xitoy tajribasini ko'rib chiqamiz.

Asosiy Qism: Xitoyning xorijiy investitsiyalarni jalb qilish tajribasi rivojlanayotgan mamlakatlar uchun muhim namuna bo'lib, u uzoq muddatli va strategik siyosat natijasidir.

Xitoy 1970-yillarning oxirida iqtisodiy islohotlarni boshlaganidan so'ng, To'g'ridan-to'g'ri Xorijiy Investitsiyalarni (TXI) jalb qilish uning jahon iqtisodiyotiga ochilishi va barqaror iqtisodiy o'sishining asosiy tayanchlaridan biriga aylandi.

Maxsus Iqtisodiy Hududlar (MIH) bu Xitoy hukumati tomonidan belgilangan geografik hududlar bo'lib, ular mamlakatning qolgan hududlaridan farqli o'laroq, qulayroq, liberallashtirilgan iqtisodiy siyosat va ma'muriy boshqaruv bilan ishlaydi. Ular TXI ni jalb qilish, iqtisodiy o'sishning turli shakllarini rag'batlantirish va bozor islohotlari bilan tajriba o'tkazish uchun tashkil etilgan.

Ushbu hududlarning tashkil etilishi ko'p jihatdan Xitoyning 1978-yildagi "Ochiq eshiklar siyosati" (Open Door Policy) bilan bog'liq. Bu siyosat doirasida amalga oshirilgan eng yirik islohotlardan biri bo'lib, Xitoyning janubi-sharqiy qirg'og'i bo'ylab to'rtta Maxsus Iqtisodiy Hududni (MIH) tashkil etish bo'ldi. Ular Shenchjen, Shantou va Chjuxay shaharlari Guangdong provinsiyasida, Syamen esa Futszyan provinsiyasida joylashgan. MIHlarning asosiy maqsadi eksportga yo'naltirilgan iqtisodiyotni rivojlantirish edi.

Maxsus Iqtisodiy Hududlarning aynan Xitoyning janubi-sharqiy qirg'oqlarida tashkil etilishi bir nechta strategik va iqtisodiy omillar bilan izohlanadi:

Geografik Qulaylik

To'rtta MIH ham yirik dengiz portlariga kirish imkoniyatiga ega bo'lgan. Bu xususiyat:

- Logistikani soddalashtirdi: Import qilinadigan xomashyolar va eksport qilinadigan tayyor mahsulotlar uchun transport xarajatlari va vaqti keskin kamaydi.

- Jahon bozoriga tezkor chiqishni ta'minladi: Eksportga yo'naltirilgan korxonalar uchun mahsulotni Osiyo-Tinch okeani mintaqasiga va undan uzoqroq bozorlarga yetkazish osonlashdi.

"Daryo Effekti" orqali Islohotlarni Tarqatish

MIHlar hukumat uchun bozor islohotlari bo'yicha "tajriba maydonchalari" vazifasini o'tadi. Bu kichik hududlarda muvaffaqiyat qozongan iqtisodiy modellar, ma'muriy yechimlar va qonunchilik tajribalari keyinchalik Xitoyning boshqa hududlariga bosqichma-bosqich yoyildi (buni iqtisodiyotda "spillover effect" – daryo effekti deb atash mumkin). Ushbu strategiya butun mamlakat iqtisodiyotiga birdaniga xavf solmasdan, islohotlarni sinovdan o'tkazish imkonini berdi.

MIHlar "uchlik sinov maydoni" (triple testing grounds) vazifasini o'tadi:

1. Iqtisodiy: Bozor mexanizmlari, narxlarni erkinlashtirish.
2. Ma'muriy: Soddalashtirilgan byurokratiya, "Yagona Darcha" tamoyilini sinash.
3. Ijtimoiy/Mehnat: Mehnat shartnomalari, ish haqi islohotlari.

MIHlar, iqtisodiy islohotlardan tashqari, hukumat uchun ma'muriy (soddalashtirilgan tartib-qoidalar) va ijtimoiy (mehnat munosabatlari) siyosatlarni sinovdan o'tkazish uchun 'Laboratoriyalar' bo'lib xizmat qildi, bu esa islohotlarni butun mamlakat bo'ylab xavfsiz yoyish imkonini berdi.

Xitoyning Xalqaro Iqtisodiy Integratsiyadagi MIHlarning Roli

Maxsus Iqtisodiy Hududlar Xitoyning jahon iqtisodiy tizimiga to'liq integratsiyalashuvida hal qiluvchi katalizator vazifasini o'tadi. MIHlar G'arb kompaniyalariga Xitoyning arzon ishchi kuchi va ishlab chiqarish bazasiga kirish imkonini berdi. Buning evaziga Xitoy jahon ishlab chiqarish zanjiriga kirib bordi, zamonaviy ishlab chiqarish texnologiyalarini o'zlashtirdi va xalqaro sifat standartlariga erishdi.

• Eksport Hajmini oshirish: Dastlab MIHlarda ishlab chiqarilgan mahsulotlarning deyarli barchasi eksportga yoʻnaltirildi. Bu Xitoyning global eksportchi davlat sifatida shakllanishiga asos soldi. MIHlar Xitoyning "Jahon fabrikasi" maqomini olishiga bevosita hissa qoʻshdi.

• Investitsiyaviy Muhitni Standartlashtirish: MIHlarda xorijiy investorlar uchun yaratilgan soliq imtiyozlari (masalan, dastlabki yillarda daromad soligʻidan ozod qilish), soddalashtirilgan maʼmuriy tartib-qoidalar va yuqori darajadagi infratuzilma Xitoyning qolgan hududlariga ham asta-sekin joriy etildi. Bu esa Xitoyda biznes yuritish qoidalarini xalqaro standartlarga yaqinlashtirishga yordam berdi.

MIHlar tashkil etilganidan soʻng, qisqa muddat ichida Xitoy iqtisodiyotiga misli koʻrilmagan darajada taʼsir koʻrsatdi. Bu taʼsirni ikki asosiy koʻrsatkichda koʻrish mumkin:

Toʻgʻridan-toʻgʻri Xorijiy Investitsiyalar (TXI) hajmi va YaIM oʻsishidagi ulush.

MIHlar Xitoy uchun xorijiy kapitalning asosiy kirish nuqtasi boʻlib xizmat qildi:

• Shenchjenning Oʻzgarishi: Shenchjen (Xitoyning birinchi MIHlaridan biri) 1980-yillarning boshida kichik baliqchi qishlogʻi boʻlgan. MIHga aylantirilganidan soʻng, u dunyodagi eng yirik yuqori texnologiyali ishlab chiqarish markazlaridan biriga aylandi va yiliga oʻrtacha 10 milliard AQSh dollaridan ortiq TXI ni jalb qildi.

• Global Ulush: 1990-yillarning oʻrtalariga kelib, Xitoyning TXIdan tushgan yillik daromadlari 40 milliard AQSh dollaridan oshdi. Ushbu investitsiyalarning muhim qismi aynan MIHlar va ularning atrofidagi qirgʻoq boʻyi shaharlariga yoʻnaltirildi. Bu TXI oqimi Xitoyga nafaqat kapitalni, balki zamonaviy texnologiyalarni, menejment bilimlarini va xalqaro bozorlarga aloqalarni olib keldi.

1990-yillarning oʻrtalariga kelib, toʻrtta asosiy MIH (Shenchjen, Zhuhai, Shantou, Xiamen) Xitoyning jami eksportining taxminan 15-20% ni tashkil qilgan. Bu, MIHlar mamlakat hududining juda kichik qismini tashkil etishiga qaramay, ularning iqtisodiyotdagi muhimligini koʻrsatadi.

MIHlar nafaqat TXI, balki butun mamlakatning Yalpi Ichki Mahsuloti (YaIM) oʻsishini tezlashtirishga ham katta hissa qoʻshdi:

• Xitoy MIHlarida YaIM oʻsish surʼatlari koʻpincha mamlakatning umumiy oʻsishidan ancha yuqori boʻldi. Masalan, islohotlarning dastlabki oʻn yilligida (1980-yillar) Shenchjenning YaIM oʻsishi oʻrtacha yillik 40% atrofida boʻlgan. MIHlar anʼanaviy qishloq xoʻjaligi iqtisodiyotidan yuqori qoʻshilgan qiymatga ega boʻlgan sanoat va texnologiya bazasiga oʻtishda muhim rol oʻynadi. Ular Xitoyni dunyodagi eng yirik ishlab chiqarish va eksportchi mamlakatga aylantirdi.

(Shenchjen Shaxrining iqtisodiy oʻsish koʻrsatkichlari)

Koʻrsatkich	Raqam	Izoh
1979 yilgi YaIM	Taxminan 200 million RMB	(Kichik baliqchi qishlogʻi)
1990 yilgi YaIM	Taxminan 10 milliard RMB	(Oʻn yil ichidagi keskin oʻsish)

Ko'rsatkich	Raqam	Izoh
2023 yilgi YaIM	Taxminan 3.46 trillion RMB	(Xitoyning eng yirik shaharlaridan biri)
1980-2000 yillarda o'rtacha yillik YaIM o'sishi	Taxminan 25%	Xitoyning umumiy o'sishi (taxminan 9-10%) dan ancha yuqori.

Shenchjen 1979 yilda atigi \$200\$ million RMB YaIMga ega kichik qishloq bo'lsa, MIH tashkil etilgandan so'ng, 1980-2000 yillarda uning YaIM o'sish sur'ati o'rtacha yillik 25% ni tashkil etdi, bu esa shu davrdagi Xitoyning umumiy o'sish sur'atidan qariyb uch barobar yuqori edi.

XULOSA

Xitoy MIHlarni portlarga yaqin joylashtirgani kabi, O'zbekiston ham o'zining Maxsus Sanoat Zonalarini (MSZ) va erkin iqtisodiy hududlarini (EIH) strategik nuqtai nazardan tanlashi kerak:

- **Tranzit/Logistika Markazlariga Yaqinlik:** MSZlarni yirik xalqaro transport yo'laklari, temir yo'l tugunlari va yuk tashish aeroportlariga yaqin joylashtirish (Toshkent, Andijon, Namangan)

- **Mintaqaviy Integratsiya:** MSZlarni Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston kabi qo'shni bozorlarga chiqish imkoniyati yuqori bo'lgan chegara hududlariga joylashtirish orqali mintaqaviy iqtisodiy integratsiyani kuchaytirish.

Maksimal Ma'muriy Liberallashtirish

Xitoyning MIHlardagi ma'muriy avtonomiya tajribasini qo'llash zarur:

- **"Yagona Darcha" Amaliyotini Kengaytirish:** Barcha ruxsatnomalar, yer ajratish va infratuzilmani ulash jarayonlarini faqatgina EIH/MSZ Direksiyasi orqali hal etish va muddatlarni keskin qisqartirish.

- **Qonunchilik Barqarorligi:** Investorlar uchun qonunchilikni kamida 10 yilga o'zgartirmaslik bo'yicha to'g'ridan-to'g'ri kafolatlar tizimini joriy etish.

"Daryo Effekti" Siyosati

Maxsus hududlarning muvaffaqiyatli amaliyotini bosqichma-bosqich butun mamlakatga yoyish:

- **Innovatsiya Markazlari:** MSZlarni faqat ishlab chiqarishga emas, balki texnologik innovatsiyalar va startaplar uchun ham sinov maydonchasi sifatida ishlatish. U yerda yaratilgan muvaffaqiyatli ma'muriy va soliq yechimlarini butun O'zbekiston hududida joriy etish.

Xulosa qilib aytganda, Xitoy tajribasi Xorijiy Investitsiyalarni jalb qilish siyosati tasodifiy emas, balki chuqur o'ylangan, strategik va geografik jihatdan asoslangan bo'lishi kerakligini ko'rsatadi. O'zbekiston bu yondashuvni o'zining geografik va iqtisodiy sharoitlariga moslashtirgan holda amalga oshirishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. www.wikipedia.org Special economic zones of China
2. Deng Xiaoping. (1984). Building Socialism with Chinese Characteristics. Foreign Languages Press. (Xitoy islohotlarining nazariy asoslari uchun)
3. Zou, D. (2018). The Impact of Special Economic Zones on China's Foreign Direct Investment. Journal of Development Economics, 130, 20-35.
4. Wong, K. S. (2016). China's Coastal Special Economic Zones: Economic Success and Challenges. Routledge.
5. FIAS (Foreign Investment Advisory Service). (2008). Special Economic Zones: Performance, Lessons Learned, and Implications for Zone Development. World Bank. (Xalqaro amaliyot uchun)
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmon va Qarorlari. (O'zbekistondagi EIH va MSZlar bo'yicha normativ-huquqiy hujjatlar)
7. Xorijiy Investitsiyalarni jalb qilish bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi ma'lumotlari.